

2. Концепція профільного навчання в старшій школі / Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України № 28-29, жовтень 2009 р. // Пед. преса. – С. 57–64.
3. Лернер И. Я. Главное в процессе обучения / И. Я. Лернер // География в школе. – 1991. – № 4. – С. 43–44.

Стаття надійшла до редакції 18.11.2011 р.

УДК 908(07):5

Лиховид О.

кандидат пед. наук, вик.

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет

Г. Сковорода

МІСЦЕ І РОЛЬ КРАЄЗНАВЧОЇ ОСВІТИ В СИСТЕМІ ПРИРОДНИЧОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

У статті розглянуті місце і роль краєзнавчої освіти в системі природничої підготовки учнів загальноосвітньої школи. Визначено структуру краєзнавчих знань, ґрунтовується освітній і розвивальний потенціал краєзнавчих знань у змісті природничих наук.

Ключові слова: краєзнавчі знання, краєзнавча освіта, природнича підготовка, загальноосвітня школа.

В статье рассматриваются место и роль краеведческого образования в системе природоведческой подготовки учеников общеобразовательной школы. Определена структура краеведческих знаний, обосновывается образовательный и развивающий потенциал краеведческих знаний в содержании природоведческих наук.

Ключевые слова: краеведческие знания, краеведческое образование, природоведческая подготовка, общеобразовательная школа.

The article deals with the place and role of the local history of education in the system of natural sciences prepare students of secondary school. Determined the structure of local history knowledge, grounded educational and developmental potential of the local history knowledge in the content of natural sciences.

Key words: knowledge of local lore, natural history, education, natural history of the region, secondary school.

Розбудова системи краєзнавчої освіти потребує пошуку засобів навчання, на засадах яких здійснювалося б формування особистісно орієнтованого індивіда, що дасть можливість розвивати в учнів творчі інтелектуальні здібності з урахуванням їхніх пізнавальних потреб, здійснювати самостійно освіту в процесі навчання. Засвоювання краєзнавчих знань розширює розуміння загальногеографічних понять і явищ, пов'язує теорію з практикою, сприяє набуттю практичних навичок, необхідних у житті. Передумовою для цього закладено в Національній доктрині розвитку освіти, Концепції загальної середньої освіти у 12-річній школі, Державному стандарті, де зазначено, що важливу роль у забезпеченні належної теоретичної підготовки учнів до розбудови держави, у формуванні особистості громадянина і виконанні ним функцій держави відіграє краєзнавча освіта.

Здебільшого таким вимогам відповідають краєзнавчі знання, які не тільки розглядають діяльність учнів, а й спрямовані на вивчення рідного краю, докільця й системи краєзнавчих знань через освітню галузь «природознавство» та шкільні предмети: географію, біологію, хімію, фізику, астрономію, що належать до природничих дисциплін і які відповідно до змісту визначають послідовність і тривалість їх вивчення в основній школі. Водночас застосування краєзнавчих знань у навчально-виховному процесі є переважно ситуативним, а використання потенціалу для системного вивчення й розвитку пізнавального інтересу учнів у процесі навчання залишається поза увагою науковців і практиків. Саме тому вагомим є питання реалізації краєзнавчих знань, змісту, структури й логічності поєднання з навчальним матеріалом природничих предметів.

Методологічні й загальнопедагогічні підходи до розробки природничої освіти відображено в працях вітчизняних (Н. Буринська, С. Гончаренко, Ж. Гуз, Я. Жупанський, В. Ільченко, В. Корнєєв, Ю. Мальований, В. Обозний) та зарубіжних учених (А. Даринський, Б. Комісаров, А. Мягкова, А. Хрипкова).

У концепціях природничої (К. Гуз, В. Ільченко), біологічної (М. Кучеренко, Н. Матяш, А. Степанюк), хімічної (Н. Буринська, Л. Величко), фізичної (О. Бугайов, Є. Коршак та інші) й географічної (О. Бугрій, М. Костриця, В. Корнєєв, О. Корнєєв, М. Криловець, Л. Круглик, А. Сиротенко, О. Толузов, Б. Чернов) освіти розкрито окремі дидактичні й методичні аспекти вивчення шкільних краєзнавчих знань, відтворено елементи використання їх у практиці вітчизняної школи.

Аналіз літературних джерел з проблеми дослідження показав, що в більшості праць зосереджено увагу на категоріальному аспекті краєзнавства, на вивченні рідного краю, процесів і явищ, які відбуваються в географічному освітньому дискурсі. Водночас досліджень, у яких обґрунтовується освітній і розвивальний потенціал краєзнавчих знань у змісті природничих наук, дидактичний аспект його впровадження в практику загальноосвітньої школи, не виявлено.

У педагогічній теорії не знайшли належного висвітлення змістові й процесуальні компоненти реалізації краєзнавчих знань у системі природничої освіти на засадах шкільних підручників. Формування краєзнавчих знань у процесі вивчення предметів природничого циклу постає основним мотивом удосконалення змісту, структури й дидактичних основ шкільної географії, біології, хімії, фізики, астрономії, позначається на результативності навчальної діяльності. Очевидною є й практична потреба з'ясувати умови ефективного поєднання навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроках (програмове краєзнавство) та в позаурочний час (позашкільне краєзнавство).

Мета публікації – розкрити місце і роль краєзнавчої освіти в системі природничої підготовки учнів загальноосвітньої школи.

Національна система освіти й виховання підростаючого покоління, актуалізація особистісно орієнтованого підходу до організації навчально-

виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах в останні десятиліття детермінували пошук нових ефективних шляхів активізації особистого потенціалу дитини, здатної до індивідуальної і соціально значущої діяльності з перетворення навколишньої її дійсності й самої себе, особистості, здатної взяти на себе відповідальність за власні вчинки і діяльність у соціально-природному та соціокультурному середовищі і, за цих умов, повною мірою реалізувати свої індивідуальні задатки і власну неповторність.

Національною доктриною розвитку освіти України, Національною програмою виховання дітей та учнівської молоді в Україні. Закон України «Про загальну середню освіту» й «Про позашкільну освіту» й «Концепцією позашкільної освіти і виховання», визначено, що провідною метою навчально-виховної діяльності різних навчальних, зокрема загальноосвітньої школи, є активізація, формування й розвиток творчого потенціалу та соціальної активності особистості, формування її системи гуманістичних й моральних цінностей, де цінність людини визначається як її гідність. Ця проблема є визначальною для всіх ланок освіти – від дошкільної освіти та освіти дорослих. Незважаючи на вище зазначене, особливе місце в цих процесах належить загальноосвітній школі, як безпосередньо в навчально-виховному процесі, так і в позакласній виховній роботі, що зможе ефективно використовувати дозвіллений час учнів [3].

Значний потенціал для досягнення цих завдань закладений у педагогічній спадщині та історії освіти України. Разом із тим доводиться констатувати, що не всі її періоди і педагогічні явища достатньо вивчені. Серед них – краєзнавча діяльність учнів загальноосвітніх шкіл, яка відіграє важливу роль у розвитку особи учня, задоволенні його потреб та самореалізації, покликана сприяти вдосконаленню морального, естетичного, правового, екологічного, фізичного виховання учнів. Вона поєднує питання вивчення рідного краю, його історії, географії, фольклористики, екологічного стану довкілля з вихованням патріотизму, формуванням особистісних якостей та емоційним впливом на учнів. Тому краєзнавчо-туристську діяльність сьогодні необхідно розглядати не як додатковий аспект, а як неотъемлемий зміст навчання і виховання підрастаючого покоління.

Краєзнавча освіта як один із важливих засобів створення культурно-творчого середовища в навчально-виховному процесі відкриває учням навколишній світ з усією багатогранністю складних взаємовідносин природи, суспільства й особистості, задовольняє потреби в самопізнанні, самореалізації, сприяє формуванню особистісних якостей та ціннісних орієнтацій. У тому числі – розвитку пізнавальних інтересів. У нормативно-правових матеріалах освіти визначається стратегія розбудови краєзнавчої освіти, оскільки вона у змозі формувати стійкий пізнавальний інтерес, який глибоко охоплює не лише емоційну, але й інтелектуальну та волюву сфери людини, викликає прагнення до мислення, до інтенсивної пізнавальної діяльності. Учні розглядають навколишнє середовище у світлі інформації, отриманої ними безпосередньо на уроках природничого циклу або зібраної

час проведення власних спостережень. Таке пізнання, розпочинаючись з відчуттів, проходить через аналіз й узагальнення відтвореної у свідомості інформації, коли навчальне сприйняття світу поступово переходить від чуттєво-практичного до теоретичного.

Актуалізує проблему надання краєзнавчої освіти учням основної школи за оновленими освітніми вимогами й розвиток краєзнавчого руху як явища наукового, громадсько-політичного та культурного життя в Україні, що набув важливого суспільного значення, став в авангарді національного відродження і самоідентифікації її громадян. Відновлення української державності відкрило широкі можливості для ренесансу краєзнавства на гуманістичних і загальнодемократичних засадах, створилися умови для всебічного вивчення «малої батьківщини». Краєзнавчий рух став важливим суспільним явищем у житті держави, дійовим чинником відродження національних та регіональних традицій. З'явилися нові організаційні структури дослідників і краєзнавців, які докорінно змінили зміст і форми науково-дослідної і пошукової роботи. Їх головним завданням стало формування інститутів української державності. Набули розвитку державне, громадське та педагогічне географічне краєзнавство, яке на сучасному етапі відіграє важливу роль у культурно-освітньому просторі держави.

У нових суспільно-політичних умовах наукове краєзнавство набуло конструктивних рис. Практичне втілення знайшло географічне краєзнавство у вищій та загальноосвітній школах. З 1992/93 навчального року у 5-му класі шкіл України було впроваджено пропедевтичний курс «Географія рідного краю».

На сучасному етапі географічне краєзнавство України включає такі організаційні форми: державне, громадське і педагогічне. Сучасне географічне краєзнавство посідає провідне місце в системі українського краєзнавства в цілому і в своєму розвитку вийшло на соціальний рівень інституціалізації. Географічне краєзнавство України набуло важливого науково-дослідницького, навчально-виховного, культурно-освітнього і практичного значення. Модерна концепція краєзнавства України за своїм змістом, напрямками і завданнями базується на пріоритеті національної ідеї, характеризується багатогалузевістю і комплексністю, послуговується у своїх дослідженнях аксіомами, закономірностями і принципами природничих напрямів науки, насамперед у межах країнознавства і регіоналістики є важливою складовою безперервної краєзнавчої освіти.

Актуальність навчання і виховання особистості у процесі краєзнавчої роботи в сучасному українському суспільстві великою мірою зумовлюється необхідністю державотворчих процесів на засадах гуманізму, демократії, соціальної справедливості.

Педагогіка як особлива галузь соціального життя утворює знання, що використовуються при організації навчальної інформації. Визначальне у сучасній педагогіці положення про науковість навчання демонструє зміст

освіти, що сформувався внаслідок певного запасу знань, накопиче прийнятих сучасною наукою.

Сучасний учень формує свої погляди завдяки широкому діапазону джерел інформації: радіо, телебаченню, газетам та журналам, Інтернету та ресурсам. Головним завданням учителя і взагалі освіти у цьому контексті є правильно координувати і спрямовувати погляди учня у відповідне русло, але не забуваючи при цьому спиратися на вже сформовану систему цінностей та знань: під час формування краєзнавчих знань використовувати шляхи, які б допомагали корегувати, оформлювати в певні форми ту інформацію, яку дістав учень.

Цінним для нашого дослідження є твердження Н. Менчинської, що знання учнів про суттєві і несуттєві ознаки дозволяє їм розгледіти ці ознаки, дає можливість подальше правильно підводити під певні назви різнобічні явища, які мають одні і ті ж суттєві ознаки і відрізняються один від одного в багатьох несуттєвих стосунках [2]. Але при цьому важливо, щоб учні знали, за якими основними напрямками може відбуватися варіювання несуттєвих ознак, уміли самостійно це формулювати. Наприклад, у шкільному курсі фізичної географії й у процесі організації краєзнавчих пошуків найбільш загальні географічні закономірності є теоретичною базою для розкриття нових, менш загальних залежностей. Усе це дозволяє в процесі систематичного ознайомлення впродовж навчального року зі своїм краєм постійно використовувати краєзнавчі знання, систематично встановлювати в процесі навчання асоціативні зв'язки краєзнавчих знань із матеріалом, який вивчається, а також прищепити учням практичні вміння і навички краєзнавчого характеру.

Отже, можемо зробити висновок, що краєзнавчі знання – це не перед інформация, а природнича загалом і краєзнавча зокрема освіта процес оволодіння нею, формування навичок і вмінь зі збору, оцінки, узагальнення та її використання.

Під час навчання предметів природничого циклу в загальноосвітній школі процес активної пізнавальної діяльності з метою ефективного формування краєзнавчих знань має здійснюватися в декілька етапів, першим з яких нами визначено як початковий – коли весь задум здійснення науково-пізнавальної, пошукової діяльності чи суспільно корисної праці є результатом втілення ними задуму, розробленого іншими, на основі ситуативного застосування відповідних форм, методик і засобів. Наступним етапом є елементарно-творчий, коли учні починають використовувати засоби творчої діяльності в самостійному формулюванні проблеми, мети, шляхів розв'язання на основі зміни загальної стратегії власного мислення, спрямованого на створення новизни продукту діяльності. За такого розуміння проблеми, кінцевим етапом творчої пізнавальної активності учнів у процесі краєзнавчої роботи в загальноосвітній школі є формування у їхній свідомості наукової картини світу, ціннісних категорій стосовно навколишнього середовища.

нього середовища – соціального і природного (теоретичний аспект), набуття відповідних знань, вироблення творчих умінь і навичок його вивчення (теоретико-прикладний аспект), застосування здобутих знань, сформованих творчих умінь і навичок в організації і здійсненні як в колективі, так і самостійно конкретної суспільно корисної роботи (прикладний аспект).

Виділення структурних компонентів краєзнавчого матеріалу, характеристика процесу формування знань дозволили виділити етапи формування краєзнавчих знань в учнів основної школи в процесі навчання природничих дисциплін: 1) вступ до краєзнавства (зв'язок краєзнавства з науками) передбачає навчальну діяльність на уроках природничих дисциплін; 2) розвиток краєзнавчих знань передбачає здійснення краєзнавчого пошуку безпосередньо у природному середовищі із використанням засвоєних на уроках знань; 3) систематизація й узагальнення краєзнавчих знань шляхом переосмислення самостійно зібраної краєзнавчої інформації з метою розкриття нових понять і закономірностей на уроці; і) науково-дослідницький націлений на більш глибоке вивчення рідного краю на основі сформованих знань. Важливим методологічним принципом в організації шкільного краєзнавства є системний підхід, що забезпечує єдність урочної та позаурочної навчальної діяльності учнів; системи понять і закономірностей, які розкриваються на уроках природничих дисциплін і під час краєзнавчих пошуків; сприяє активізації творчого пізнавального потенціалу учнів, який, за нашим висновком, тісно переплітається з поняттям активізації навчального матеріалу в загальноосвітній школі, що «за своєю сутністю полягає в удосконаленні змісту, форм і методів навчально-виховної роботи, що сприяє активній і самостійній діяльності учнів у засвоєнні знань, умінь і навичок на всіх етапах навчально-виховного процесу» [75].

Адаптуючи сутність охарактеризованих вище думок до проблеми нашого дослідження, можемо констатувати, що активна дія самого учня на творче засвоєння ним системи краєзнавчих знань, формування умінь і навичок, які відбуваються під дією наслідків змін у його психічному розвитку і є провідними характеристиками особистості сприяє формуванню системних краєзнавчих знань.

Отже, пізнавальна діяльність учнів у процесі навчання предметів природничого циклу оптимізує формування краєзнавчих знань, сприяє формуванню їхніх світоглядних знань і загалом наукового світогляду, який є найбільш складною синтетичною формою інтелектуального і духовного освоєння діяльності.

Зазначене дає підстави стверджувати, що формування особистості учня основної школи, якісні зміни в його інтелектуальному й духовному світі відбуваються саме в процесі діяльності, зокрема в процесі колективної навчально-пізнавальної діяльності в межах форм краєзнавчої роботи учня в загальноосвітній школі, де ефективно формуються такі риси особистості, як пізнавальна самостійність й активність, колективізм, відповіда-

льність, а також можливість взаємозв'язаного формування творчого повідального становлення до навчання.

Красзнавчі знання як один із важливих засобів створення культурного середовища в навчально-виховному процесі задовольняє потреби в самопізнанні, самореалізації, сприяє формуванню особистісних якостей, ціннісних орієнтацій, викликає прагнення мислити, здійснювати інтенсивну пізнавальну діяльність та впливає на розвиток спрямованості особисті, особливо на сферу інтересів.

Література

1. Дидактика современной школы: пособие для учащихся / под ред. В. А. Онищук. – К.: Радянська школа, 1987. – 351 с.
2. Менчинская Н. А. Проблемы обучения, воспитания и психического развития ребенка / Н. А. Менчинская. – М.: МПСИ, 2004. – 512 с.
3. Положення про позашкільний навчальний заклад. Освіта України. Нормативні правові документи. – К.: Міленіум, 2001. – С. 252–263.

Стаття надійшла до редакції 23.10.2011

УДК 811(07):378.147

Буряченко

викладач вищої кат

Український політехнічний технікум (м. Кривий Ріг)

ПОДОЛАННЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ І ДИДАКТИЧНИХ ТРУДНОЩІВ У ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ I-II РІВНІВ АКРЕДИТАЦІЇ

У статті розглядається проблема визначення лінгвістичних і дидактичних труднощів у вивченні іноземної мови та способів їх подолання як засобу формування пізнавальної самостійності студентів вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації.

Ключові слова: лінгвістичні та дидактичні труднощі, пізнавальна самостійність, засіб формування, вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації.

В статье рассматривается проблема определения лингвистических и дидактических трудностей при изучении иностранного языка и способов их преодоления средствами формирования познавательной самостоятельности студентов высших учебных заведений I-II уровней аккредитации.

Ключевые слова: лингвистические и дидактические трудности, познавательная самостоятельность, средство формирования, высшие учебные заведения I-II уровней аккредитации.

The article deals with the problem concerning linguistic and didactic difficulties in foreign language studies and the ways of their overcoming as the means of students' cognitive independence forming in higher educational establishments of the I-II accreditation levels.

Key words: linguistic and didactic difficulties, cognitive independence, the means of forming, higher educational establishments of the I-II accreditation levels.

Зміст поняття «пізнавальна самостійність» розкритий у багатьох психолого-педагогічних роботах. Більшість авторів розглядають